DR. SZŐTS ZOLTÁN

A bonyhádi ifjúság énképe az 1980-as évek diákszótára alapján

Pályakezdőként volt Alma Materemben, a Bonyhádi Petőfi Sándor Gimnázium és Kollégiumban vállaltam munkát, kollégiumi nevelő és óraadó tanár voltam. Gémes Balázs néprajzos muzeológus javaslatára kezdtem el diákszótárt összeállítását.

A gyűjtés

Az 1981/82-es tanévtől kezdve öt éven keresztül gyűjtöttem 1675 tételt. Minden adatlapra ráírtam a felvétel idejét és az osztályt. A gyűjtés egészében reprezentatívnak tekinthető, mert átlagosan évente 150 diákot kérdeztem meg, s ez a 300 fő körüli gimnáziumi tanulónak az 50%-a. A minta megoszlása egyenetlen, hiszen a gyűjtőmunkát azokkal végeztem el, akikkel a kollégiumban és a tanórákon napi kapcsolatba kerültem. A kollégiumi adatközlők többsége a gimnázium négy osztályából került ki, ezután következett a közgazdasági szakközépiskola és néhány szakmunkás. *(1. táblázat).*

1. táblázat

Az 1980/81-es mintavétel adatai (kollégium, gimnázium)

Iskola	Szakmunkásképző	Közgazdasági		Gimnázium		Gimnázium				Minta	Év végi	Gyűjtött
Osztály				I-IV.		II.a	II.b	III.a	III.b	össz.	gimn.	szó
Létszám	4 fiú	13 fiú	8 leány	32 fiú	32 leány	29	25	17	27	187	294	113

Az 1981/82-es tanévben kollégiumi elfoglaltságom megszűnt, szaktanár és osztályfőnök lettem, így a gyűjtésre kevesebb alkalmam volt. Főleg az utolsó órákat, a nem szakszerű helyettesítéseket és a diáknapot használtam ki. Már az első év után készítettem egy válogatást, amely mindössze 32 szóból állt, és felolvasása mindig megfelelő alaphangulatot, inspirációt adott. Utólag visszatekintve megállapítható, hogy ez az alkalmi szótárazás kevesebb lehe-

tőséget adott a „mélységek” megragadására, sok esetben a sztorik-történetek elsikkadtak, és a mennyiség, a „minél több” feltárására helyeződött a hangsúly.

Az adatközlők

A helyi bonyhádi specifikumok meghatározásában nélkülözhetetlen a „közeg” ismerete, az iskola rövid jellemzése, ebben az egykorú iskolai statisztikára *(Igazgatói beszámolók, Kimutatás a kollégiumban elhelyezett tanulókról)* támaszkodtam. A 2. táblázat jól mutatja, hogy a bonyhádi gimnázium az 1980-as évek első felében elsősorban az akkor egyéb kategóriába sorolt kispolgári – értelmiségi – alkalmazotti rétegek és a fizikai dolgozónak minősített ipari munkásság gyerekeinek iskolája volt. A nemi arányokat tekintve leány túlsúly érvényesült (50–60%). A diákok egy része a helyi általános iskolákból toborzódott, másik részük (kb. 90–100 fő, tanulók összlétszámának egyharmada) a környező falvakból, így Cikóról, Izményről, Kakasdról, Lengyelről, Nagymányokról, Hidasról, Mázaszászvárról származott.

2. táblázat

A Petőfi Sándor Gimnázium és kollégium létszámadatai

Létszámadatok		1980/81		1981/82		1982/83		1983/84*		1984/85	
		Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%
Összes osztályozott		294	100	291	100	307	100	312	100	304	100
Ebből	Fizikai	122	41,49	111	38,1	107	34,85	121	38,78	104	34,2
	Mezőgazdasági	17	5,78	15		11	3,58	19	6,08	26	8,55
	Egyéb	155	52,72	165	56,7	190	61,88	172	55,12	174	57,23
Lányok		170	57,82	165	56,7	178	57,9	193	61,81	82	59,86
Kollégista		64	21,76	45	15,5	53	17,3	62	19,87	61	20,06
Bejáró		98	33,33	102	35	95	30,9	87	27,88	87	28,6
* félévi adatok											

Az iskola már jó évtizede az ország legjobb középiskolái között szerepelt, különösen a fizika, matematika, a sport és az idegen nyelvek esetében értek el eredményeket az országos versenyeken, és a végzettek többsége sikerrel került be egyetemekre-főiskolákra.[1] Az 1980-as évek első felében a tanulmá-

[1] Potápi 1996. 56-60.

nyi átlagok (3.5–3,75) jól mutatják, hogy szigorúbb a gimnáziumi követelményrendszer, mint az általános iskolai, különösen a falusi kisiskolások rontottak jegyeiken a középiskolába kerülésük után. Az első-második osztályosok bukási átlagai jelzik a jelentős lemorzsolódást *(3-4. táblázat)*.

3. táblázat

Az 1982/83-as mintavétel adatai (gimnázium)

Osztály	I.a	I.b	I.c	II.a	II.b	Minta össz.	Év végi gimn.
Létszám	30	33	32	26	25	146	307
Bukási %	10	28	9,1	16,6	8	–	–
Gyűjtött szó	47	98	82	98	43	328	–

4. táblázat

Az 1983/84-es mintavétel adatai (gimnázium)

Osztály	I.a	I.b	I.c	II.a	II.b	II.c	Minta össz.	Év végi gimn.
Létszám	34	32	32	28	26	30	192	312
Bukási %	8,8	12,5	19,2	17,8	30,7	3,3	–	–
Gyűjtött szó	208	159	115	53	39	97	621	–

A minta kiértékelése

A szótár abc-sorrendbe rendezése előtt a gyűjtés időrendjében tartott minta statisztikai elemzésére törekedtem. A következő kérdéseket vizsgáltam:

– Milyen a tanulók egymás közti viszonya, társas kapcsolatai az iskolában, osztályban, ifjúsági mozgalomban, a lakóhelyen?

– A társas kapcsolatokat milyen tényezők és hatások befolyásolják, milyen az egyén és a közösség viszonya?

– Milyen a fiúk-lányok kapcsolata?

– Mi jellemzi a szabadidős tevékenységüket?

– Milyen tehát az 1980-as évek első felének diákélete, diákja?

Az akkori pedagógiai-pszichológiai és részben névtani szakirodalom eredményeivel vetettem össze munkámat.

Elemzésemben először azt vizsgáltam meg, hogy milyen az otthonról hozott és a tanult szókincs aránya, illetve milyen forrásokból táplálkozik.[2]

Az 1981–82-ben gyűjtött mintegy 200 szó felében jelölték meg a diákok a származást, ennek egyharmada személyt, kétharmada helyet, illetve alkalmat jelenített meg. Ez az éves merítés mind a négy évfolyamot érintette, ha nem is egyenlő mértékben *(2. táblázat)*. Az adatokból egyértelműen kiderült, hogy a tanult szókincsnek több mint fele a kortársaktól eredt, az osztálytársak aránya ezen belül egyharmados, a többi a 'társaság' és a 'barátok' kategória, a tanárok súlya is eléri az utóbbit. A fennmaradó az általánosan használt kifejezésekre vonatkozik ('bárhol', 'mindenfelé', 'sokfelé'). A helymegnevezésben az otthoni falusi sportpálya az egyetlen említés, 90%-ban az iskola, a gimnázium (1/3), kollégium (30,4%), további egyharmad: más gimnázium (Dombóvár, Paks, Gyönk), más kollégium (Pécs), általános iskola. A maradék 10% megoszlik sorrendben a táborok (Balatoni Expressz, Ifjú Gárda, Camping, Dombori/Duna-holtág üdülőhelye/), diszkó, sportpálya, kocsma, utca, a bejárók közlekedési eszközei: buszok, őszi szüreti munka között. Forrás volt a korabeli közvéleményt formáló médiaegyéniség, Hofi Géza is.

Az 1982/83-as szótára csak az I-II. osztály szókincsét tükrözi több mint 300 szavával. Ebből a szóállományból 133, azaz 40% adta meg a származást *(3. táblázat)*. Ennek 20–25%-a személyt nevezett meg. Az 'otthoni' itt is egyhetedes mértékű. A tanult szókincs negyede-negyede az osztálytársaké, a baráti köré, a tanároké. Az általános itt konkrétabb: 'fiatalok', 'idegen gyerek', 'kívülálló'. Megjelenik a nagybetűs 'Én', mint alkotó tényező. A tanórán kívüli tevékenység helyei: utca, közterület, sport, busz, fürdő-üdülő, tábor.

5. táblázat

Az 1984/85-ös mintavétel adatai (gimnázium)

Osztály	I.c	II.a	II.b	II.c	Minta össz.	Év végi gimn.
Létszám	22	33	30	30	97	304
Gyűjtött szó	199	67	57	92	415	–

Az 1984/85-s tanévben is az első két osztály szókincse tükröződik, így lényegében nem tér el az előzőtől *(5. táblázat)*. A személyeknél a 'szülők',

[2] Gémes 1986. 3-7.

'testvér' 1-1 említése mellett a 'diákok' és a 'baráti kör' egyenlő súlyú vezető pozícióban, őket a tanárok követik.
A helyszíneknél itt a szorosabb közösség, a kollégium vezet, az iskolai helyszínek 60%-os aránya döntő. Bizonytalan, hogy a 'suli' vajon a gimnáziumot, vagy a volt iskolát jelenti-e. A tanórán kívüli helyeknél meglepő, hogy vezet az 'utca', követik a táborok (Őrségi vándortábor, címerező, építő), a diszkó, Művelődési Ház, Cipőgyári Klub, honvédelmi nap, busz, kirándulás, kocsma. Megjelenik a 'székely község', utalva a bukovinai és erdélyi székelyek 1945 utáni völgységi megtelepedésére és a székely tájnyelvre. A televízió is mint forrás a fiktív szereplő 'Osztrigás Mici'- vel.

Összefoglalva a kortársak-kortárs csoportok egyértelműen meghatározóak a diákok nyelvének formálásában, előkelő a felnőttek közül a tanárok súlya, kicsi a szülők, testvérek, az otthon szerepe. Ugyanakkor a diáknyelv két szempontból is nyitott rendszer, hiszen egyrészt a korábbi általános iskolákból is hozzák magukkal szókincsüket, másrészt a megye, a régió, az ország iskolái is megjelenítődnek a forrásbázisban. Az iskola és helyszínei egyértelműen dominánsak, és a korszak jellegzetes ifjúsági fórumai (diszkó, táborok, sportlétesítmények stb.).

A diákszótár

A felvetett kérdések megválaszolására a neveléstudomány elemző módszerét alkalmaztam. A kiindulópont az a tétel, mely szerint a rétegcsoportok, így az ifjúság énképére vonatkozó jelek beépülnek a szókincsbe, s ezek tartalomelemzéssel onnan kiemelhetők, kategóriákba sorolhatók, melyek gyakorisága megmutatja a jellemző tulajdonságokat.

Mohás Lívia[3] jel-egységeknek a „magányos szimbólum"-ot, a „szó"-t, illetve az „egyszerű megállapítás"-t, a „témá"-t tekinti, és megállapítja, hogy a tulajdonságokat kimondó témák ugyanakkor párba rendezhetőek, jó és rossz tulajdonságok. Azonban nemcsak a direkt megnevezések utalhatnak e sajátosságokra, hanem a pszichikus tulajdonságok, a körülírással adott információk, a viselkedésbeli és magatartásbeli jellemzők, a gondolkodásra, érzelmi és belső állapotokra vonatkozó ismérvek és utalások, és a szokások is. Ez a megközelítés a bonyhádi diákszótár szókincsének értékelésében is alkalmazhatónak és eredményesnek bizonyult. Éppen a gyakoriság miatt ez egyben a bonyhádi diáknyelvet jellemző témakörök szerinti csoportosítását is jelenti.

---

[3] Mohás 1978. 9-37.

I. Fenyegetés és hetvenkedés

A Mohás Lívia alkotta kategóriák közül először a „társas kapcsolatok”-at emeltem ki, ami azonos a nyelvészek „társas érintkezésre vonatkozó szavak” szókincscsoportjával.[4] Ezen belül a nyelvi ötletességet és változatosságot és humort, ugyanakkor a szóbeli agresszivitást, a nyelvi durvaságot sem nélkülöző általam „fenyegetés, hetvenkedés”-ként összefoglalt szócsoportot találtam a leggyakoribbnak mintegy 70 variációval.

Szemtelenkedés: *Ne anyázz! Ne szemétkedj! Ne kekeckedj! Ne nyekeregj! Ne rinyálj, mert szétverlek! Nem homokoztunk együtt! Az ilyet Texasban már rég szitává lőtték volna! Voltál te már fűmag éltedben?* (Voltál már elvetve?)

A különböző testrészekre vonatkozó fenyegetés:

Agy: *Bemérem az agyadat! Szétszivatom az agyadat!*

Száj: *Bevágom a szádat, mint szél a klozet-ajtót! A szádba ugrok és összeszarom magam! Letépem a szádat!*

Fog: *Megcsaplak (megváglak), hogy fogaid körmérkőzést játszanak a bennmaradásért! Jobb neked, ha ötperces szünetek vannak a fogaid között? (ha egy foggal fütyülsz?)*

Száj-fog: *Bekormányozok az etetődbe, Úgy szájon váglak (töröllek) hogy fogaid körmérkőzést játszanak…*

Fog-fül: *Szereted, ha több füled van, mint fogad?*

Fül-fej: *Küldöm a füleid körül a fejed!*

Nyak: *Olyan pofont kapsz (Úgy megváglak), hogy a takony menetet vág a nyakadon!*

Haj: *Kapsz egy akkora pofont, hogy leég a hajad!*

Férfi nemi szerv: *Tökön váglak, hogy a golyóid felakadnak!*

Férfi nemi szerv-mandula: *Úgy családfán rúglak, hogy golyóid felcsúsznak mandulának!*

Fenék: *Ülőkén rúglak!*

A verés következményeivel való fenyegetés:

Kórház: *Adj egy kis perkát, különben holnap kórházi koszton élsz! Jobban ízlik a kórházi koszt? Ne akarjál verekedni, most gyenge vagyok, nem tudnálak elcipelni a kórházig! Úgy megcsaplak, hogy bedagadsz a mentőautóba!*

Kórház-börtön: *Úgy megváglak, hogy előbb szabadulsz a börtönből, mint a kórházból!*

---

[4] Vidra 2006.

Sír: *Olyat behúzok, hogy a kecske (szamár, ló) is hülye lesz, amelyik a sírodon legel! (hogy a ló is hülye lesz, amelyik a gyászkocsidat húzza!) Vigyázz, mert a második ütésem hullagyalázás lesz! És elég lesz ennyi a sírkövedre?*

Egyéb egészségügyi következmények: *Úgy megütlek, hogy a valódi képet is rablóbandának nézed! Megvánlak, hogy két hétig aprófát szarsz! – Gyere szilvásdit játszani! – Én ütlek! Te kékülsz! Megcsaplak, hogy összecsuklasz, mint a colstok! Kiütlek, mint Petikét a himlő!*

A monokli: *knapli, güfli*

A verés mértéke egyéb szóláshasonlatokban: *Begyűrlek a falba kerámiának! Betakarlak, mint Moszkvát a hó (mint Ziaul Hackot a tányérsapka)! Fölhúzlak, mint egy kakukkos órát! Fölrúglak, mint Gubics a táposcsirkét (Szása a fagyott lóürüléket)! Lecsaplak, mint a gyalogbékát! Megcsaplak, mint szél a vécéajtót! Megtéplek (szétszedlek), mint floki a lábtörlőt! Megküldlek, mint Mari néni a kóstolót Dabasról!*

A testi fenyítés típusai:

Pofon: *tacsli; Földobok egy pofont és alálöklek! Figyelj, haver, ne feszegesd a pofonosládát, mert akkora pofont kapsz, hogy nem fér a fejedre (nem fér rád)! Felállítom a pofozógépet és nekicsavarlak!*

Orrcsavarás: *cserpák*

Fejre ütés: *koki*

Fenékre verés: *sima*

Verés: *ruha*

Vicces fenyegetőzés: *Mert kikardom a rántom, aztán nyissz!*

A zárt, bennlakásos rendszerű kollégiumban megjelenik a hierarchizált diákközösség világa, ahol különleges fenyítések alakultak ki a szemtelen elsősök megregulázására, ilyen volt a pokróccal verés: a *poki,* vagy a *vonatozás, motorozás*. Utóbbiak, amilyenek a delikvensek vaságyak alatti négykézlábas vonulását jelentették, a második a hangos motorzúgás utánzását is megkövetelte, egy-egy *simá*-val is gyorsították a szerelvény egyes „kocsi”-jait. Nem is a fizikai bántalom, hanem a lelki megtörés, a betörés szándéka vezette a nagyobbakat.

Nem véletlen az sem, hogy a baráti viszony feltétele az egyívásúság, az életkori elkülönülés miatt ritka a kisebbek és nagyobbak barátsága. *Ne pötyögj vissza, kisfiam, nem homokoztunk együtt! Rokonok vagyunk, mert a te öreganyád meg az én öreganyám két öregasszony.* (Semmi közünk nincs egymáshoz.)

II. Fiúk és lányok kapcsolata

A társas kapcsolatokban kiemelkedő jelentősége van a fiúk és lányok kapcsolatának.

Fiú, férfi: *csávó, dög, fazon, gádzsó, ipse, muksó, srác, szivar.*

Lány, nő: *barátnő, bige, buksza, bugyi cunci, cuncibébi, csaj,, dög, ékszer, gádzsi, muff, pavec, tutajos.*

A fiúk nőideálja elsősorban a külsőre vonatkozik, negatív megközelítésű. Azokat sorakoztatják fel, akik nekik nem tetszenek. Ezt erősíti az egyetlen pozitív értékelés: *Jó a fartechnikája!*

A negatív tulajdonságok alapján:

Kövér és alacsony: *Ezt a nőt könnyebb átugorni, mint megkerülni.*

Sovány: *Milyen girnyó ez a csaj!*

Lapos: *Elöl deszka, hátul léc!*

Ronda: *Csókolj meg, hadd hányjam el magam!*

Csúnya arcú: *Ritka szép fejed van!*

Formátlan lábú: *Milyen kacsozott lábai vannak ennek a csajnak! Milyen szép egyforma a lábad, különösen a bal.*

Szőrös és formátlan láb: *Olyanok a lábaid, mint az őzé! Nem olyan kecsesek, de olyan szőrösek!*

Nem sokra tarják a náluk fiatalabb lányt értékítéletükben: *lüttyős, pubi, tejfogak csattognak*. Ugyanakkor az idősebb leányt is elérhetetlennek tartják. *Anyád lehetne, ha nem dől össze az első szénakazal.*

Van szavuk a könnyűvérű nőre: *Aranka, lotyó, kurva, K.* Viszont a szexuálisan vonzó nőnek *jó a fartechnikája*. Nem szimpatikus a felvágós nő: *Az a nő úgy rázza magát, hogy mindjárt szétesik.*

A fiúk a szexualitás pszichofizikai oldalát hangsúlyozzák. A serdülők túlértékelik a szexualitást, ez az iskolai felvilágosítás egyoldalúságából is fakad. Megjelenik a felnőtt világ hamis értékrendje. *Nincs rossz nő, csak kevés pálinka.* A férfi nemi szerv: *családfa, gyík, pöcs, tök* gyakori emlegetése, különösen a közösülésre való felszólítás töltelékszóként való alkalmazása: *Bazmeg! Basszus(kulcs)*! Közösülés: aláfűrészelés, erekció: Fel áll a haja. Homoszexuális: buzi, köcsög. Szexuális játékok: *Holo*(köcsög) *akció*. Erre jellemző szituációk az ismerkedésben. Kerékpározó lánynak: *Figyelj kislány, nem akarsz keréken pározni?* Fagyizó lánynak: *Adsz egy nyalást? És a fagyidból?* A fiúk izmaikat mutatják. *Mi van itt, és mi van otthon!*

A lányok pirulását céljuk elérésének tekintik. *Miért céklázol?* A táncra kérés is felér egy zavarba ejtő szemtelenkedéssel: *Cunci bébi, gyere, csörögjünk*

egyet (rázzunk egyet)! A lányok emocionális beállítottsága természetesen kikosarazást eredményez ilyen esetben: *Akadj le, ne foglalkozz velem! Hagyj békén, nem vagy jó nálam! Hanyagolj! Nem érdekel a nyomorod! Sajnos nem te vagy az esetem, alma. Szállj le rólam.* Ha azonban a fiú csak megelégszik a szemkontaktussal és meg se nyikkan, nem udvarol, vagy csak bámul, megkapja. *Szemfelszedést nem vállalok! Rosszabb, mintha pofon vágnál!* Az együtt járásnak is megvannak a megfelelő szavai: Akivel jár: *barátnő/barát.* Udvarol: *Slattyog az ipse a dögön.* Találka: *drót.* Csókolózni: *maxolni*. Otthagyni a barátnőt/barátot: *dobni.* A felmenők laza nemi erkölcsére utaló megalázás: *Mondd meg XY-nak, hogy hülye volt a postás!*

A fentiekben láttuk a fiúk nőideálja alapján, hogy az ifjúság milyen fontosnak tartja külső tulajdonságokat. Megint csak negatív meghatározással a szép és egészséges ember jelenik meg ideálképül. Ne legyen sovány: A *hasadat szappanozod, és a hátad buborékol.* Ne legyen kövér: *Eltábergyásodott.* Ne legyen gyenge. *Na, ne? Fél kézzel eszed a nagyméretű nápolyit?* Ne legyen fehérbőrű és lassú: *Olyan fehér vagy, mint egy kihipózott mentőautó. Nem olyan barna, mint amilyen lassú.* Ne legyen ápolatlan: *Szétállnak a lábujjaid, mert nem bírják egymás lábszagát.* Ne legyen rövidhajú: *Hozzád képest a villanykörte copfos indián.* Ne legyen lófejű: *Menj ám Laoszba!*

III. Kommunikáció

A diákok számára maga a nyelvi kommunikáció természetesen nagyon fontos ezért előkelő helyen van maga a beszélgetés, társalgás. Rendkívül nagy az igényük arra, hogy a beszélgetőpartnerük meghallgassa őket, ahogyan a másik kortárs fél számára is, hiszen ha szót kaphat, nem tudja abbahagyni a beszédet. Ez a türelmetlenség egyértelmű, hiszen csak két olyan kifejezés van, amely pozitívan arra biztatja, hogy beszéljen a másik, az is részben negáló, „Na, essünk túl rajta!" alapon: *Lökd a rizsát! Zongorázd le, hová tetted azt a sok pénzt!* A „Fejezd be a beszédet, eddig már sokat beszéltél!" felszólítás részben fenyegetőzés is. Lásd előbbieket is: *Anyád! Majd te, a vitát lezártuk! Banán, unás csatarás! Lökd le magad, mert én löklek le! Maradj csöndben, mert beléd gyaloglok (mert leütlek, mint a taxiórát, (mert takarékra állítom a füleidet))! Ne ugass, mert kikötlek!*

Az „Elég már a szövegből, unalmas vagy!" egyszerű felszólításban is gazdag a diáknyelv: *Akadj le! Állítsd (le) magad (takarékra)! Banán unás! Csácsókám, kanyarodjál magadba! Dugulj el! Hanyagolj! Kapcsold ki magad! Ne koptasd a szád! Ne kummogj! Ne tépd a szád! Szállj le! Szűnj meg! Zsibbadj el!*

Rendkívül szellemes megoldásokat használtak a diákok a „Ne akarj becsapni! Nekem te ne beszélj!" kifejezésére: *A cipőmet fűzd be, ne engem! Nekem dumálsz? Én ezt már akkor tudtam, amikor te még dinamittal robbantottad a tyúkszart! Ilyen újhullámos dumád van? Szóltál, vagy csak a szél lengette a pofád? Hangod zene fülemnek!*

A diákok számára ellenszenves eddigiekből fakadóan a „Mellébeszélés, értelmetlen beszéd". Erre több szót használnak: *duma, kamu, kummogás, pernye, púder, rizsa, sóder smafu.* A buta beszédre: *Megszólalt a gödörből a luk. Akkora fejed van, mint egy 48-as katonalónak!*

Gyakori elem a másik cukkolása, az évődés, ha valamihez nem ért valaki, ha valami nem sikerül, ha lemarad valaki, ha nem tud valaki valamit stb. A nyelvi leleményesség a „lekicsinylés" szóláshasonlatainak számosságában tükröződik elsősorban, ugyanakkor egy olvasott-tanult ismeretanyag is megjelenik. *Vállasodnod kell, mint a vízisikló*(nak). *Kevés vagy, mint a 78-as körzetben a szódavíz (az Öcsi-sajt, Balaton-szeletben a hullámzás, elefántban a macska, erdőtűzben a vízipisztoly, fügefán a gyep, hangyatalpban az élesztő, Hitlerben a jóindulat, kolesban a tízórai, levelibéka a fügefán, ló hátúszásban, macskamézben a nyávogás, medvesajtban a brummogás, Mikes nagynénjének lova hátúszásban, retyiken a persching, rizi-biziben a borsó, sündisznóban a dauer, téliszalámiban a hóvihar, törökmézben a janicsár, zokniban a parfüm). Jó gyerek ez, nem habzik, de csak azért, mert nem eszi meg a szappant (és két füle közé szorult a feje).*

Láttuk, hogy milyen ellenszenves a szemtelenkedés-szemétkedés, a tiszteletlenség. A butaság, az értelmi képességek hiányának, az unalom kárhoztatása feltételezi a széleskörű érdeklődést és nyitottságot az újra és a szépre. A nagyképűséggel vagy a törtetéssel szembe a szerénységet állítják: *Aki nem tud úszni, ne másszon fára, mert elüti a villamos! Arra vágsz fel, hogy apád új kalapban koldul, vagy nagyapád szamarát féláron vették meg a kannibálok (hogy iszap vagy a Hattyúk tavában)? Nagy vagy, mint a mamutkaki. Mire rázod magad? Mire vágsz fel, hogy apád kukás volt? Mi van, azt képzeled magadról, hogy te vagy az egetverő habverő? Nagyra vagy, mert állva nyalod a holdvilágot (elengedett kézzel ülsz a bilin)? Vigyázz, mert kiesik a zsíros kenyér a diplomatatáskádból! Játssza fejét, közben bosnyák! Szállj le a bicikliről, haver! Ne nyomd a pedált!* Ugyanakkor a kor szürkeségével szemben a jelentéktelenség ellen az egyéni kvalitások érvényesítésével lázadnak: *Ezt nem jegyzik a börzén! Sokszorosan szóra sem érdemes művész.*

IV. Tetszés, nemtetszés

A „tetszés, nemtetszés-közömbösség" kategória is jellemző bonyhádi diáknyelvi szócsoport.[5]

jó: *baró, brill, jimmy, klafa, penge, saszer*

nem normális: *bunkó, flúgos, golyófejű hajónehezék, muflon, sügér, tüte*

rossz: *fa, genyó, gernyó, getra, kóró, prosztó, salak, tapló, túró, tuskó*

Ide sorolható a „buta-nem normális"-nak a „Hülye vagy, mint …" szóláshasonlat számos változata. *Annyi eszed van, mint a hógolyónak. Ha a hülyeségtől nőni lehetne, ülve nyalnád az eget (a holdat). Ha a hülyeség biciklit hajtana, kontrázva mennél a Himaláján! Ha olyan messze laknál, amilyen hülye vagy, sohase érnél ide (haza). Ha te olyan okos lennél, mint amilyen nem vagy, már 12 Nobel-díjat kaptál volna. Helyből hülyébb vagy, mint más nekifutásból. Mennyi káposztalé van a fejedben? Olyan hülye vagy, ameddig a takaród ér (hogy még azt sem tudod, miből van a szalmakalap).* A szócsere és a közkeletű szólások elemeinek tudatos összekeverése, a kontamináció is megjelenik. *Hülye vagy, mint szódás a lovát,(mint foxi a lábtörlőt, mint kecske a háztetőn.*[6]

A korosztályra oly jellemző a mozgékonyság, amelynek nyelvi tükre a „menni" számos verziója. Itt is a negatív attitűd a jellemző. *„Tűnj el innen, menj innen": Banán. Csatarás innen, míg szépen beszélek! Dzsasz! Húzzál! Húzzál, mint a vadlibák! Húzás! Húzd el a beled! Ismered a farmerviccet? Kopj le!* (Tűnj el!). *Lépj olajra! Mi ez itt, nem pofavizit! Olaj, banán! Sliccelj le! Spricceljél! Súrolózzad le magad! Szívódj föl! Told el a biciklit!* Az együttes cselekvésre való felszólítás jóval kisebb esetszámú, az egyéni cselekvés kijelentő módban sem tejesen pozitív és ritka a semleges kijelentés. *Eltépem* (elhúzom) *a beleimet. Eldzsalok haza. Húzom a beleimet. Szállnak a Kaszák.* (Elhagyták a kollégiumot a Kasza fivérek) *Slattyog.* (Komótosan gyalogol.)

A verbális és fizikai aktivitásról már meggyőződtünk a fentiekben. Jelen van viszont a korosztály bizonytalansága, a passzivitás a semmittevés: Nem csinál semmit: *Kummog, pammog, szuttyog, totojázik. Ülök, mint hal a szatyorban. Mit ülsz, mint egy tojó galamb?*

Unaloműzés idétlenkedéssel, „ökörködéssel": *olcsózás, moszkitózás.* Ügyetlenkedés: *bénázás, pöcsölés.* Problémázás: *vacillálás.*

---

[5] Vidra 2006.

[6] Balázs 1985, Somlósi 1980. 2-25.

V. Köszönés

A nyelvi játékosság nyilvánul meg a saját különbejáratú családi, nekik tetsző köszönés-formula variálásában: *Csó-csi-cső, lányok! Csócsicső, csók a családnak! Attilát, Endrét üdvözlöm! Csócsi lányok! Csákó fiúk. Cső! Fapapucs!* A már említett kontaminációk a klasszikus nyelvi formákban, a szólásokban és közmondásokban is megjelennek. *Ajándék lónak híg a leve. Ártani nem használ. Az egyik szeme sír, a másik üveg (a másik meg vak). Jön még kutyára dér (kamion, jegesmedve)! Az egyik fülemen be, a másik meg nincs. Az egyik lábam itt, a másik meg fa (bot, nincs). Tele van a cipőm lábbal.* A közkeletű közmondások átformálása is igen fantáziadús. *Addig jár a korsó a kútra, amíg, be nem vezetik a vizet. Addig nyújtózkodj, amíg kinyúlsz! Addig üsd a vasat, amíg a kezedre nem ütsz! A jóból is megárt a sok, hát még belőled! Aki korán kel, egész nap álmos lesz (nem alussza ki magát)! Aki másnak vermet ás, az a sírásó (az nem fog többet biciklizni). Aki másnak retyetyetye (etye-petye), maga bele potty. A lónak négy lába (két lába/Lónak csúfolt valaki), mégis megbotlik (még sincs gyűrűs ujja)! A rab nem esik messze a rendőrségtől. Életlen fejszével ne tisztíts ablakot! Jobb félni, mint, szemüveg (fogkefe)! Mindenhol jó, de legjobb sehol. Többet ésszel, mint fűrésszel! Szégyen a futás, de fárasztó!* A szóvegyülés, alakkeveredés a nyelvi humor eszköze, néhol már az értelmetlenség és összeférhetetlenségig fajul. *Cizd rá hugány! Csigalom és nyugavér. Ne farkold a csóváld!* A találós kérdések is a humoros nevelés eszközei. – *Ki az abszolút sovány? – Aki egyszer ugrik a vízbe, és kétszer csobban. – Mi a különbség a krokodilban? – Nem olyan hosszú, mint amilyen zöld. Mi a különbség az X és egy bombanő között? – Erleb.* /Erlebnis=élmény németül /– *Mi ebből a tanulság? – Ha nem tudsz úszni, ne mássz fára, mert elüt a villamos. Miért fehér az elefánt talpa? – Ha háton úszik a tejben, ne vegyék észre. – Miért fognak a postakocsi elé fehér csődőrt? – Hogy húzza.*

Összegzés

A nyolcvanas évek bonyhádi diákja rendkívül kritikus, ez a kritikai hajlam, a kételkedéssel párosul, azonban a tagadás mögött körvonalazódik egy pozitív kép. Az önállósodás, a felnőttektől való függés csökkentésére törekvés párhuzamos a felnőtt szerepek gyakorlásával. A kortárscsoportoknak kiemelkedő szerepe van a hasonló felfogásúak kiválasztásában, a társas kapcsolatokban. Nyelvi szempontból rendkívüli kreativitás a jellemző a diáknyelv szóalkotásában. A szóképzés mellett a köznyelvi, de előfordul idegen nyelvi szavak átvétele és újraértelmezése, a lexikai elemek cseréje-variálása.

Ez a sajátos, elsősorban pedagógiai-pszichológiai megközelítés természetesen csak egy a lehetséges értékelési módokból. A szótár elkészítése, főleg számítógépre vitele után végezhető csak el a részletes nyelvi elemzése. Nem a címszavak szerinti abc-sorrendet követtem, hanem az eredeti szöveg közlésére törekedtem. Jelenlegi állapotában csak részleges megállapítások tehetők. Különösen fontos lehet a nyelvi szintek helyi sajátságainak meghatározása és a társadalmi meghatározottsága, más csoportnyelvekkel való kapcsolatainak tisztázása.

Irodalom:

BALÁZS GÉZA
1985 Szólás és közmondásferdítések. Magyar Nemzet 1985. március 8. 12.
GAZSÓ FERENC–PATAKI FERENC–VÁRHEGYI GYÖRGY:
1971 Diákéletmód Budapesten. Budapest, 14-15, 23-33, 42-43, 61-64, 92-109, 194-221, 237-264, 281-286
GÉMES BALÁZS
1986 A kecskeméti diáknyelv szótára 1967. Budapest,
HERNÁDI MIKLÓS
1976 Közhelyszótár. Budapest 5-25.
SZ. JANKÓ KATALIN
1983 Szombathelyi középiskolások szólítónevei. Budapest, 5-32.
JUHÁSZ JÓZSEF–KOVALOVSZKY MIKLÓS–O. NAGY GÁBOR–SZŐKE ISTVÁN
1972 Magyar értelmező kéziszótár (Éksz.), Budapest, VI-XIII.
MIZSER LAJOS
1972 A diáknyelv témakörei. Magyar Nyelvőr 96. 285-286.
MOHÁS LÍVIA
1972 Peremvárosi diákok, Budapest, 2-21, 79
MOHÁS LÍVIA
1978 Gimnazisták énképe önjellemzéseikben. Budapest
NAGY GÁBOR
1966 Magyar szólások és közmondások. 7-28.
POTÁPI ÁRPÁD (SZERK)
1996 A bonyhádi Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium emlékkönyve 1949–1996. Bonyhád
SOMLÓSI ANTÓNIA
1980 Budapesti középiskolások szólítónevei az 1960-as évek elején. Budapest
SZŐTS ZOLTÁN
2003 Adalékok a bukovinai-, erdélyi és felvidéki telepesek társadalmi mobilitás-vizsgálatához a bonyhádi gimnázium beiskolázási adatai alapján 1945–1960.
LENGVÁRI ISTVÁN–VONYÓ JÓZSEF (SZERK.)
2003 Népek együttélése Dél-Pannóniában – Tanulmányok Szita László 70. születésnapjára. Pécs 453–470.
VIDRA ANIKÓ: Az ifjúság sajátos nyelvhasználatáról. http://
2006 www.inco.hu/inco7/valos/cikk3h.htm